

RELAȚIILE DINTRE BARBU DELAVRANCEA, CELLA DELAVRANCEA, CELELALTE FIICE DELAVRANCEA ȘI ZIARISTUL TIMOLEON PISANI

George Trohani

Printre membrii de frunte ai Partidului Conservator, la începutul secolului al XX-lea, se situa și Barbu Delavrancea. Iar dintre cei ce lucrau la bunul mers al cotidianului acestui partid, *Epoca*, se afla ziaristul Timoleon Pisani. Intre aceste două personaje de frunte ale vieții culturale, primul născut în 1858, iar al doilea în 1868, se statornicise o relație de amicitie și de fructuoasă colaborare, ce s-a menținut pe parcursul vremii, dar și după dispariția primului, la 30 aprilie/ 11 mai 1918.

De aceea, în cele ce urmează, dorim a prezenta crâmpie din corespondența purtată atât între ei, cât și între una din fiicele primului, anume Cella Delavrancea, cu cel de al doilea. Respectiva corespondență, inedită până acum, o vom acompania cu reluarea unor articole – azi în mare parte uitate – publicate în ziarele vremii.

1). Scrisoare a lui Barbu Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani, din 3 iulie 1902 trimisă de la Țibana, jud. Iași, de pe moșia lui Eduard Ghica:

3 Iulie. – 902. – Țibana

Dragă Pisani,

Te rog să mă erți că, ostenit și cu griji multe, n'am putut, nu m'a mai tras inima, să revisuesc discursul meu. Te'am întârziat. In schimb aici l'am revisuit și l'am transcris cu îngrijire. Nu e lung – și fiindcă nu e lung te rog pe tine să'l corectezi, dând ordin ca parantezele să fie cu „petit” ear textul nu cu acea literă miserabilă amestecată cu toate lepădăturile tuturilor „corpurilor”.

Cei de la „banca de scont” mai așteaptă o lună și mai bine. Eu vin la 17 Iulie, Voi sta două-trei zile și vom vorbi, punând la cale ce nu va fi posibil.

Trimete'mi „Epoca” pe adresa : Eduard Ghica pentru Delavrancea.

Țibana/ Iași/ Iți doresc sănătate. Al teu amic/ devotat/ Delavrancea

2). Scrisoare/ bilet, pe un carton, a lui Barbu Delavrancea, din perioada când era ministru al lucrărilor publice (29 decembrie 1910 – 27 martie 1912), către ziaristul Timoleon Pisani. Nedată:

Ministerul Lucrărilor Publice

Cabinetul Ministrului

Dragă Pizani,

Ai nevoie de un om bun? Iacă'l. D-l Cihan. – Vezi ce e, ce vrea – fă'mi și tu acest serviciu –

Cu dragoste

Barbu Delavrancea

3). Scrisoare a lui Barbu Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani din 14 mai 1912, din perioada de convalescență de după câteva intervenții chirurgicale efectuate de către doctorul Kiriak I (Ionescu Chiriac, care în perioada 1894-1916 era medic primar al serviciului de ginecologie din cadrul Spitalului Filantropia):

Dragă Pizani,

Mi-e dor de oameni. Mi s'a urît cu atâta stat în pat. De două ori a trebuit să mă opereze Drul Kiriak. Si ce dureri! De trei zile sunt mult mai bine. Vineri vor fi trei săptămâni de când stau lungit. Nu mai știu nimic din câte se petrec. Aș dori să te văz. Vino când poți și când vrei.

Cu vechia mea dragoste care nu se învechiește –

Delavrancea

14 Maiu 912. -

4). Scrisoare/ bilet, din 10 februarie 1915, a lui Barbu Delavrancea către ziaristul Timoleon Pizani, prin care îl recomandă pe Alexandru D. Danielopolu, viitor publicist (după 1920) la revista orădeană “Cele Trei Crișuri”:

Plicul: Dsale Domnului T. Pisani/ prin bunăvoință a Dlui/ Danielopolu –

Cartonul: Dragă Pisanelli,

Prezentatorul este tînărul poet, sărmanul om de talent, copilul care m'a emoționat și despre care ți-am vorbit. Dacă ai ceva, încearcă, - să salvăm pe un viitor scriitor român.

Cu dragostea mea a vechie care niciodată nu se învechiește –

Delavrancea

10 febr. 915

5). Scrisoare a lui Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani, 31 iulie (?) Tekirghiol:

Dragă Pisanelli,

Eri l'am început. Azi l'am transcris. Ți-l trămit.- Fă ce vrei cu el. Dar, te rog, mai îndreaptă ce-am greșit.- Corectează-l tu.- Si cel mult, poimâine îți trimit și cea din urmă scrisoare către Porc-de-Câinele de Mangra, al cărui nume nu-l voi scri în gazetă de teamă d'a nu murdări coloanele ei.-

Vai! ce nenorocire cu explozia de la Dudești! N'am închis ochii o noapte întregă.

La revedere, amice.

Delavrancea

31 iulie – Tekir-Ghiol

6). Scrisoare, pe un carton cu antetul Ministerului Industriei și Comerțului, de la Barbu Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani, 7 septembrie 1917, Iași. Este scrisă după vizita efectuată pe front, în urma victoriilor de la Mărășești,

Mărăști și Oituz. Ziarul *Epoca*, condus de către Nicolae Filipescu și redactat prin osârdia lui Timoleon Pisani, militase pentru intrarea în război alături de puterile Antantei – de aceea a fost nevoit să-și înceteze apariția în toamna anului 1916, după căderea Bucureștilor sub ocupația germană¹.

Scrisoarea este plină de patos și de încredere în viitor, în izbânda armatei române. În ea se fac referiri și la “Societatea import-export” unde Timoleon Pisani fusese numit, la 24 iulie 1917, de către primul președinte al Tribunalului Iași, ca “sechestrul administrativ” în locul lui Barbu Delavrancea ce demisionase².

Ministerul Industriei și Comerțului

Cabinetul Ministrului

7 Sept. Sâmbătă/ 1917. – Iași. –

Dragă Pizani,

Am primit vești de la tine: scrisorica și icrele,- amândouă foarte bune. Eram îngrijat de soarta ta. Nu mai știam nimic. Auziam într’una că vrei să scoți „Epoca”. Diferite versiuni circulau: cu Argetoyanu, cu Ionaș Grădișteanu etc. etc. Ce eram să zic? Mi-ar fi părut rău. Eu cunosc profund sufletul trivial și intrigant al lui Argetoyanu. Ori-ce tovărășie cu el te dă de mal.- Mi scrii că Societatea Import și Export se poartă bine cu tine. Atât mai bine. Parcă mi-ai luat o peatră de moară de pe piept. Credeam ... Înțelegi ... Ceea-ce nu’mi vine să scriu. „Epoca” e a ta. Si e bine s’o păstrezi pentru vremuri mai bune ... Am vizitat, în 6 zile, tot frontul nostru, pe linia de foc, prin cele d’întâi tranșee dinspre inamic, până la cele din urmă întăriri ale noastre, cu fața spre dușmani,- de la 20 metri și până la 700 metri de distanța dintre ei și noi. De lângă Mărășești și până în munți(i) Sovejii.

¹ Pentru relațiile dintre Barbu Delavrancea și Timoleon Pisani din perioada de început a participării României la Primul război mondial, de până la căderea Bucureștilor, a se vedea B. Delavrancea, *Jurnal de război*, București, 1972, p. 25, 27, 33, 36, 40, 44-46, 49, 57, 59-62, 65. Din aceste pagini reiese amărăciunea și deznădejdea ce cuprinsese lumea bucureșteană cauzate de desele bombardamente efectuate cu zepelinul și avioanele germane și de înaintarea trupelor inamice spre capitala țării. La 22 septembrie 1916, joi (p. 44), Delavrancea menționa: “La Epoca Pizani e c-un cap ca de cal, lung, lung... Mi se pare că e prea fricos ... La Ministerul de Interne se fac pregătiri de strămutare... Mai nu plângea Pizani, îl iau repede... Il văd descurajat și laș ...”. Vineri, 20 septembrie 1916 (p. 45) - “Pizani și Ianovici ...doi morți. E atâta spaimă. Orce ar fi, mi se pare nedemnă frica lor.” Sâmbătă 5 noiembrie 1916 (p. 60-81) – “Pizani îmi spune <Poklewski este rechemat ! De ce?> și rămâne cu fața lungă și cu privirea fixă. Cam cum rămâne el de obicei în timpurile acestea ...”. Interesantă, revelatoare, este și însemnarea de marți, 11 octombrie 1916 (p. 49) – “La 2 ore Pizani și cu mine chemăm pe Cellica. Pizani: <Situația e gravă. Trebuie să plecați. Să rămâie numai Delavrancea. Și va face și el cum o putea>. Insist și eu. - <Imposibil. E o chestie de demnitate. Nu vreau să se zică că fetele lui Delavrancea au fugit. Când s-ar da ordin de evacuare, atunci vom pleca cu toții împreună. Până atunci, nu! D-le Pizani. Pe Ticu nu-l vom lăsa aici, în urma noastră> Imposibil să le urnesc”. Plecarea în Moldova, a lui Delavrancea, va avea loc pe 13 noiembrie 1916 (cf. p. 19, din *Cuvântul înainte*, redactat de către Em. St. Milicescu).

² N. Trohani, *Ziaristul Timoleon Pisani (1868-1943) - schiță biografică*, “Muzeul Național” (M.N.), vol. XIV, București, 2002, p. 226.

Pe Siret, unde nu de despărțea decât firul apei am văzut pe nemții odioși. Ba chiar ne-a provocat la vorbă, stând la tocmeală : „să venim noi la gazete”. De la noi s’a răspuns: „veniți voi” – Firește, ai noștri aveau de gând să pue mâna pe ei.- Tranșeele de pe Siret ar fi „locuințele palustre” alor noștri – iar tranșeele din vârful munților ar fi epoca de peatră „a omenirei”.- Ofițeri și soldați sunt vioi, veseli, viteji. Le-am vorbit. A fost entuziasm.- Am asistat la o tragere de baraj. Era înfiorător. Urlau văile, par’că s’ar fi năruit munții.- Am vizitat platoul Mărăștilor – unde am luat ofensiva noi și-am turtit pe nemți. Era(u) case arse, tranșee una peste alta, fire dințate rupte, stâlpi asvârliți, căsci germane risipite peste tot, cartușiere cu cartușile netrase ... Era oribil și frumos.- Scrie’mi câte ceva. Complimente de la Marya – Te sărut cu dragoste – La revedere/ Barbu

7). Scrisoare a lui Barbu Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani, 19 decembrie 1917, Iași³. Din scrisoare reiese starea sufletească a lui Barbu Delavrancea plină de angoase, de amărăciune, de neputință, de disperare, dar și de speranță:

19 Decem. 917/ Iași

Scumpul meu Pizani,

Am mâncat cu poftă – (dacă poftă mai avem în zilele prin cari trecem) - bunătațile rusești ce ne-ai trimes. Astfel de bunătați se mai găsesc în Rusia, încolo ... nimic. Crez că știi, - sunt sigur că m’ai înțeles, - din felul de a începe aceste rânduri, - halul în care ne aflăm. Ca un câine în puț : în jos apa în care se va înneca, în sus lumina și albastrul cerului ... dar ce sfortare uriașe i s’ar cere până să ajungă la colacul de peatră, la aer, la vieață! Cu nemți în față, cu ruși în coaste și în spate ... Dușmani și dușmani ... Unii reci și însetați de crime și de sânge, ceilalți coprînși de nebulie capabili de ori-ce ... și cine știe de ce ? Departe de aliați(i) noștri, singuri, izolați, nefericiți ... Părerea mea ar fi să ne retragem cu armata și să ne luptăm până la unul; să trecem Prutul, - să trecem Nistrul c’o parte din armată; pacea să nu facem; pacea nu o vād posibilă – afară dacă nu ne- ar opri aliații noștri să mai luptăm, văzând imposibilitatea în care ne găsim și declarându-ne categoric că ei se țin legați de obligațiile lor față de noi ... Mi s’a răspuns: „Vrei un Misolonghi?” – „Da,- am replicat, - un Misolonghi! Grecia dacă există astăzi e grație acelu Misolonghi eroic.” Dar crede că nimeni nu se gândește la pace separată. In orice caz noi – conservatori – am hotărât că îndată ce vom simți că barca e cârmită într’acolo, vom părăsi ministerul. Oh! Pizani, Pizani, ce nenorocit am fost în aceste două ministere (!) ale mele ! Cu Carp? Un maniac bătrân, un năuc inteligent, foarte inteligent, dar fără pic de minte. Cu Brătianu tînăr și inteligent, inteligent și șiret,- un mare punct de întrebare. Pe Carp îl înțelegeam perfect dar era odios. Pe Brătianu ...? și plăcut, chiar în acest

³ Un fragment din această scrisoare a fost publicat, fără a cere încuviințarea deținătorului scrisorii în acel moment, dar care i-o arătase la Biblioteca Centrală de Stat, de către Emilia St. Milicescu în volumul *Pe urmele lui Delavrancea*, București, 1986, p. 204.

moment de durere și de desperare. Si, Dumnezeu știe – și cu tine – dacă am dorit eu asemenea măriri mici și desgustătoare ... dacă m'ar fi lăsat să fiu simplu deputat aș fi fost și eu la Odesa cu Neamțu și cu tine ... Or dacă aș fi fost cu 10 ani mai puțin aș fi intrat voluntar în oștirea noastră ... E o situațiune teribilă ... Așteptăm din zi în zi să izbucnească ... Ce? ... Nu știu ... (adică știu) da va izbucni Complimente de la Marya-

Te sărut frățeste

Barbu Delavrancea

*

După cum se știe, la 30 aprilie/ 11 mai 1918 Barbu Delavrancea murea la Iași. Basarabia se unise – la 27 martie/ 9 aprilie - cu România, dar România încheiase un Tratat de pace separată – la 24 aprilie/ 7 mai - cu Puterile Centrale ...

8). Scrisoare a Cellei Delavrancea, din 19 martie 1938, către ziaristul Timoleon Pisani anunțându-i decesul mamei sale, Maria Delavrancea, soția lui Barbu Delavrancea, prima femeie din România licențiată în matematici și filozofie, fostă directoare, mulți ani, a Școlii Centrale de Fete din București :

Sâmbătă 19 Martie 1938

Dragă Dom Pisani – Mama noastră s'a stins eri seară la 7 – criză de inimă de cinci zile – A plecat cu discreție și liniște, sfârșind o viață de nobilă inteligentă și eroismul stoic al unui suflet generos, dedicat lucrurilor spirituale-

Aș dori să înserezi ceva în jurnalele în care scrii – Mama a fost prima cucoană din București licențiată în matematici și apoi în filozofie - Profesoară – inspectoare generală peste toată țara – Directoarea Școlii Centrale, ani lungi – Pianistă cu mare, mare talent – Și tovarășa nedeslipită a tatălui nostru – în greutăți și bucurii –

Înmormântarea are loc mâine Duminecă la Bellu, la 6.

A duminică

Cellica

9). Scrisoare a Cellei Delavrancea, din 27 aprilie 1938, către ziaristul Timoleon Pisani cu ocazia împlinirii a 20 ani de la moartea lui Barbu Delavrancea :

27 Aprilie 1938

Dragă Dom Pisani – la 29 stil vechi adică 14 Mai⁴ din calendarul actual se împlinesc 20 de ani de când ne-a părăsit Ticul nostru – Se cade să-l comemorăm frumos – Eu cred c'ar trebui să cerem diferiților prieteni cari sunt oameni deștepți, să scrie fiecare câte o amintire și să le împărțim la cele trei gazete care au scăpat cu viața până acuma.

⁴ Corect este 13 mai deoarece 29 aprilie st.v. corespunde cu 13 mai st.n. In lucrările actuale de specialitate este dată ziua de 30 aprilie/ 11 mai 1918 (sic) ca zi a morții lui Barbu Delavrancea

Aș dori să stau de vorbă cu dumneata despre propunerea mea. În ori ce caz, te rog să anunți în Universul și Timpul că la 14 Mai se împlinesc 20 de ani de la moartea lui Delevrancea. Telefonează-mi azi între 1½ și 5. Numărul meu: 214-04.

*A dumitale veche prietenă,
Cella*

10). Articol scris de către ziaristul Timoleon Pisani cu prilejul împlinirii a 20 ani de la moartea lui Barbu Delavrancea, 11 Mai 1938, pentru ziarul *Argus*:

DELAVRANCEA

După douăzeci de ani de uitare, iată că ne-am adus aminte și de Delavrancea.

Îi răscolim trecutul, vrem să știm anul nașterii, ziua morții, îi luăm urma pașilor în viață, îi apucăm firul scrierilor, și ne oprim la gândurile lui cele mai bune și mai cuminți, îmbrăcate în haine strălucitoare. Ne mândrim de însușirile cu care firea a împodobit pe unul din ai noștri.

Dar zadarnică e sărbătorirea oamenilor mari dacă ne mărginim să ne aducem aminte numai ziua morții și a nașterii, înfățișarea lor trupească, ori să înșirăm scrierile, înfăptuirile și însușirile lor, dacă nu legăm firul și nu tragem învățăminte din truda și sbuciumul, din gândirea și înfăptuirile lor.

Se vorbește atâta astăzi despre starea învățământului nostru. Se arată relele. Se dau leacuri.

Ce gândea Delevrancea despre învățământul nostru?

Părerile lui limpezi și sănătoase le găsim în cuvântarea ce a ținut la Cameră, în 1898, la discuția nenorocitei reforme a lui Haret.

„Cultura, zicea el, o dorim, o vrem, nu ca scop ci ca mijloc de existență, ca mare speranță că ea ne va da dreptul și puțința unei existențe indefinite și mai norocoase decât cea pe care a avut-o până acum poporul român ... Și cum organizăm energia morală și intelectuală, această supremă forță de rezistență și de existență a poporului, firește că atârnă de ele reforma învățământului ...

Asupra acestor părți din lege (învățământul superior) îmi voi pune toată gândirea mea, fără temere și fără înconjur, în politica noastră prea se urmărește popularitatea și prea puțin marile interese ale poporului. După cum nu m'am gândit până acum (vorbind de învățământul secundar), nici la elevi, nici la părinți, nici la profesori, cu intențiune de a-l măguli, tot așa și de aci înainte nu voi căuta a măguli pe cei din universitate ...

Prin ce mijloace poți ridica învățământul superior? Dacă ar fi numai banii o cauză de slăbiciune, admit că o mai bună plată a profesorilor și o mai bună înzestrare a facultăților ar ridica îndată nivelul nostru cultural. Dar pe lângă mijloacele materiale trebuie să dispui de celelalte mijloace, care nu se decretează, care nu se improvizează”.

Si Delavrancea spune limpede că „în universitate învățământul este încă slab”, că „împrejurul universității” cultura nu e „mai intensă”. „Unde sunt publiciștii? – se întreabă el. Unde sunt savanții, care înving mizeria și împing mai departe orizontul științei? Unde ne sunt autorii? Unde acea masă de cultură superioară din care să poți alege ce e mai bun pentru diferitele facultăți? ... Creați docenți, creați agregăți, pe lângă ceilalți profesori ... toți docenții și agregății vor ajunge profesori, dat fiind bunătatea noastră și mai ales blândețea excesivă și interesată a oamenilor politici când le convine.

... Cu rare excepțiuni, profesorii universitari n'au produs nimic până acum ... Prea puțini au fost destul de preparați ...

Nu vă spune nimic faptul că sunt profesori universitari cari își fac lecțiile pe foi îngălbenite de treizeci de ani, foi de toamnă, foi triste, care nu mai au nici un sens lipite de catedrele universitare? Si nu înțelegeți nimic din faptul că, afară de rare excepțiuni, mai nici un profesor universitar nu a ajuns să-și publice parte din lecțiunile repetate de treizeci de ani?”

Delavrancea vorbea așa, când la universitate erau profesori ca Maiorescu, Hașdeu, doctor Asachi, dr. Babeș, și când intrase tineri ca N. Iorga, I. Bogdan, D. Onciul, ca să nu vorbesc decât de aceștia.

Da, dela reforma lui Haret, mai „toți docenții și agregății au ajuns profesori”, ba au ajuns și atâția alții – gem facultățile de ei – „dat fiind bunătatea noastră și mai ales blândețea excesivă și interesată a oamenilor politici”.

Leacul?

„Dacă voiți să zoriți desvoltarea învățământului superior, zice Delavrancea, aș fi de părerea d-voastră cu o condiție : să nu ne influențăm de o falsă mândrie națională, să avem curagiul, și eu voi avea, de a vedea limpede ce ne lipsește și de a lua de oriunde ceea ce nouă ne lipsește încă. Sunt de părere să atragem câțiva oameni de știință din străinătate. Și noi am fi cei dintâi cari am face apel ? Dar Germania, Anglia, Elveția, Italia, chiar Franța, când au avut nevoie și au putut, au atras la ele unele celebrități. Un om mare este o școală mare”.

Da. Să sărbătorim pe oamenii noștri mari. Nu cu vorbe de o clipă uitate în clipa următoare, ci părăsind drumurile greșite și apucând pe cele bune pe care ei le-au arătat.

11). Articol scris de către ziaristul Timoleon Pisani, despre Delavrancea, în ziarul “Universul” din 11 mai 1938:

DELAVRANCEA

- N’ăș fi crezut ca tu să lași să se publice în “Epoca” nuvela „Cerșetorul”.
- De ce?

- Cum de ce? Se vede că nici n'ai citit-o. Nu se poate să-ți întindă mâna un cerșetor, tu să ai un ban fals și, cu bună știință, să i-l dai pentru ca nenorocitul, ducându-se să-și cumpere o pâine, să ajungă în beciurile poliției. Asta nu e literatură.

Cel care mă muștra, sunt ani mulți de atunci, era Barbu Delavrancea. Autorul „Cerșetorului”, coleg de redacție, era un ziarist cu multe însușiri.

De întâmplarea asta îmi adusei aminte, când am citit acum câteva zile, într'o revistă ieșeană, o „aventură”, publicată cândva în *Bazarul Lumea*, „reprodusă” în *Lumea*, și „transcrisă”, acum, de revista ieșeană.

Care e subiectul?

Unul din scriitorii noștri, - „mare” firește, că toți scriitorii noștri sunt „mari”, - mort de curând, era în gazdă, într'un oraș din Moldova, la un alt scriitor. „Intr'o după amiază, povestește el, ne găseam amândoi culcați pe iarbă sub un copac, la marginea unui crâng”.

„Marele” scriitor vede în vârful copacului un cuib de țarcă și spune tovarășului său dacă nu vrea să se suie, să ia cuibul, că „un cuib de țarcă e o raritate”.

- N'am fost niciodată capabil de o mișelie ca aceasta, fu răspunsul.

Cuvântul „mișelie” n'a apărut biata pasăre de prigoană. N'a oprit pe „marele” scriitor să se urce în copac, să smulgă cuibul, în vreme ce „o cloșcă mică și sălbatică, spune el, alarmată de apariția mea, s'a înălțat, cântând în văzduh”.

Fapta rea împlinită, în loc să-i tulbure liniștea sufletească, îi dă prilej să scrie o pagină „literară”. Povestea o publică un ziar, o reproduce altul, și acum, după multă trecere de vreme, o „transcrie” revista literară. Autorul, premiu național, e pus, cu poza lui, în manualele de școală. De colegul meu de la *Epoca* nu vorbește nimeni. Nuvela lui cu cerșetorul, de altfel foarte bine scrisă, mult mai bine decât „aventura” cu „cloșca mică și sălbatică” – atât de sălbatică față de omenia cu care i s'a luat cuibul – n'a fost primită, nici premiată de nimeni.

Ce nu se putea altădată, ce nu era privit cu urâciune, astăzi nu numai că se poate, dar stârnește admirația tuturor, chiar și a celor pentru cari îndrumările și povața lui Delavrancea ar trebui să fie sfinte ca o rugăciune.

De ce?

S'a schimbat ceva. Ce? Găsim lămurirea în cuvântarea lui Barbu Delavrancea, ținută la Cameră, în 1898, împotriva reformei învățământului secundar și superior a lui Haret. Iată:

„... *Cu o prea devreme educațiune utilitară vom prepara niște generațiuni fără acele mari porniri de mândrie națională, de jertfă pentru binele obștesc, fără acel avânt către idealurile depărtate, singurele lumini care îndreaptă pașii unui popor cu drept de viață și cu menire legitimă în omenire.*

Să vă dau un exemplu. Noi n'am fost și nu suntem destul de preparați în idealitatea noastră. Din această cauză cuvintele lui Darwin, din celebra lui operă, <lupta pentru existență>, ne-au făcut un rău nespus de mare. De cincisprezece ani sunt cuvintele cari s'au repetat mai des, și de cincisprezece ani au apăsas asupra

inimilor tinere, vestejind pe multe, slăbănogind tinerețea multora, întunecând multe conștiințe. Au dezvoltat unele aptitudini de șiretlic nesuferit, ca și cum <lupta pentru existență> ar fi lupta pentru distrugerea aproapelui tău. *Si voiți ca copiii d-voastră să înceapă dela 14-15 ani a se preocupa de ceea ce le este lor și numai lor folositor? Nu vă este teamă că pe calea aceasta veți prepara aviditatea unor generațiuni fără inimă? Nă vă temeți că stingeți lumina viitorului? Nu vă e teamă că prea mulți oameni fără ideal vor ajunge să conducă afacerile publice ? Voiți ca excepțiunile de până acum să le transformăm în regula de mâine?*”

Aceasta s'a schimbat: reforma învățământului secundar și superior a lui Haret a făcut ca „excepțiunile” din trecut să fie astăzi „regula”.

Literatură nu înseamnă înșirare de imagini, fie ele chiar frumoase. Un popor se așează în rândul lumii, când scriitorii lui se ridică dela pământ, gândesc, împletesc gândul cu firele omeniei, când au „cele mari porniri de mândrie națională ... acel avânt către idealurile depărtate, *singurele lumini care îndreaptă pașii unui popor cu drept de viață și cu legitimă menire în omenire*”.

Delavrancea cu temeinica lui cultură e un mare artist, fiindcă e un gânditor cu simțire aleasă.

Gânditor și artist – pictor care zugrăvește cu vorbe tablouri minunate – așa îl găsim în toate cuvântările lui de om politic și de avocat.

Artist și gânditor, așa ni-l arată *Apus de Soare, Hagi Tudose* și tot ce a scris.

12). Articol publicat în ziarul “Rampa”, de sâmbătă 4 aprilie 1931, semnat I. M. (= Ioan Massof) și însoțit de un desen al lui Iser reprezentându-l pe Barbu Delavrancea și de un alt desen, semnat Dall (= Gheorghe <Paul Dall> Zamphiropol Dall), reprezentându-l pe T. Pisani:

O sută de reprezentații ale „Viforului”

Figura lui Barbu Delavrancea evocată de un prieten al său.

Literatul – Oratorul – Ziaristul - Omul

Astă seară Naționalul reprezintă pentru a o sută oară „Viforul” lui Barbu Delavrancea. N'am putea spune că e un record, dacă țineam seama că premiera a fost în anul 1909, deci acum douăzeci și doi de ani.

Reprezentăția de astă-seară constituie totuși o dată importantă în evoluția teatrului românesc. De ce să nu recunoaștem? Puține sunt piesele românești - le-am putea număra pe degete - cari reprezentate acum peste douăzeci de ani, să mai reziste scurgerii anilor. „Viforul” este una din aceste piese și aceasta cu toate că la prima reprezentație mulți critici nu-i prevedeau o viață lungă.

Consider pe Delavrancea un nedreptățit și îmi dau seama că pe zi ce trece ies la iveală meritele acestui om, care s-a stins la Iași, în vremurile de bejenie, la o vârstă deloc înaintată, trist și pentru un moment înfrânt. Dar posteritatea se răzbună și prin perspectiva timpului, o aureolă înconjoară figura acestui om, cum n'a avut prea mulți țara românească.

La fiica lui Delavrancea

Cu ocazia jubileului de astă seară, m'am gândit să împospătez figura lui Delavrancea, poate cam uitată. Cine ar putea evoca mai bine - gândeam - decât una din fiicele sale, d-na Cella Delavrancea-Lahovary? Evocarea amintirii tatălui de către fiică are o savoare cu totul specială, mai ales când aceasta este fină intelectuală, dublată de o distinsă artistă, cum este d-na Cella Delavrancea.

Dar d-na Cella Delavrancea, ce-i drept foarte amabilă - m'a refuzat. N'am insistat. Povestirea d-sale ar fi fost o adevărată mărturisire sufletească, o adevărată spovedanie. Ați mai văzut spovedanie care să nu fie liberă, nesilită? Dar d-na Delavrancea mi-a făcut o recomandatie de care am ținut seama: „Dute d-ta la d. Pisani la ziarul „Argus”. D. Pisani ar putea să-ți spue multe lucruri despre tatăl meu, căci au fost foarte buni prieteni. Aproape în fiecare zi d. Pisani lua masa la noi. Am să vorbesc și eu cu d. Pisani și sunt sigur(ă) că îți va spune lucruri cari te vor interesa”.

La dl. Pisani

Mărturisesc sincer că recomandatia nu prea mi-a surâs. Pe d. Pisani n'aveam onoarea să-l cunosc personal : îl cunoșteam numai din vedere. Ei bine, d. Pisani – unul din cei mai culti și mai distinsi ziariști ai noștri - constituie cea mai elocventă dovadă cum că de cele mai multe ori aparențele înșeală. D. Pisani are însă un aspect oarecum fioros, de un om gata să repeadă și „să pue la punct”. Promisiunea d-nei Delavrancea, cum că-i va vorbi și d-sa d-lui Pisani a avut darul să mă îmbărbăteze. Și m'am dus la d. Pisani. Pentru ce-i spun confrății „moș Pisani”? O fi d. Pisani mare de ani, dar vioiciunea sa fizică și spirituală nu se complac deloc cu porecla de „moș”. Când mi-a întins însă mâna d. Pisani, privirea ochilor s'a îndulcit instantaneu, mustața, - lungă și stufoasă s'a retușat în contururi amicale și ... ghiața s'a spart.

M'a pofțit să iau loc la biroul său și când am privit fotoliul cam șubred și de o construcție cam bizară d. Pisani mi-a spus: „Stai binișor pe el că e scaunul lui Titu Maiorescu”. Instinctiv am sărit de pe scaun și am început să-l examinez. Onoarea care mi se făcea era într'adevăr mare.

Când l-am rugat însă pe d. Pisani să-mi vorbească despre Delavrancea, d-sa s'a uitat iarăș fioros la mine :

- Domnule, eu despre Delavrancea nu pot vorbi așa pe repezeală, căci eu îl consider ca unul dintre cei mai mari literați, oratori și ziariști ai noștri! Pentru asta îmi trebuie timp și nu așa la comandă.

Am replicat d-lui Pisani că nu vreau să-mi redea întreaga personalitate a lui Delavrancea ci doar vre-o câteva amintiri rezlețe. D. Pisani a consimțit și mi-a spus:

- Delavrancea poate să fie privit ca ziarist, literat și autor.

Avea o cultură clasică, cunoștea pe toți autorii antichității și sub influența lui Hașdeu avea o admirație deosebită pentru literatura veche greacă. Dela el am auzit întâia dată expresiunea „minunea greacă”. A fost prieten bun cu Hașdeu, Vlăhuță, cu Anghel Dumitrescu, cu Nicu Xenopol, mai ales însă cu Iancu Caragiale.

Își îngrijea mult forma și fondul scrierilor lui.

- Scria greu?

- Ce înseamnă scrie greu? Horațiu ne povățuește să scrim nouă ani la o carte. Toți marii scriitori au scris greu, adică au scris cu îngrijire. Când scrii ușor ceea ce scrii e ușor și nu trăește decât o zi.

Nu am să mă opresc la operele literare ale lui Delavrancea. Dacă primelor nuvele li se poate aduce învinuirea că prea sunt încărcate cu adjective, cele din vârsta lui matură sunt capodopere.

Amintește-ți de „Avarul” lui Molière. Sufletul lui Harpagon este cel al zgârcitului de eri, de azi și de totdeauna. Nimic poate nu-l caracterizează mai bine decât fraza pe care o repetă. Fără zestre! Fără zestre !

Sfârșitul nuvelei „Hagi-Tudose” când zgârcitul își mângâie banii, ne dă un zgârcit poate superior lui Harpagon.

Cu “Hagi-Tudose”, tipul său de zgârcit, a făcut și o piesă care s’a reprezentat la Teatrul Național.

Piesa n’a fost bine primită de „cronicarii teatrali”. Delavrancea a trimis lui Alex. Davila, directorul de atunci al Teatrului Național, - Decembrie 1912, - o scrisoare deschisă.

Păstrez originalul acestei scrisori. Iată cuprinsul ei:

„Scumpe Domnule Director,

Nu am obiceiul să mi apăr prin ziare încercările mele literare. Aceasta o știu toți câți au lucrat cu mine și - cred - toți câți mă cunosc, fie chiar pe departe. Nici de data asta nu voi cerca ceea ce nu am făcut niciodată.

Piesa “Hagi-Tudose” s’a jucat. Presa și-a făcut datoria : a criticat-o cu o asprime neobișnuită. De, mie îmi pare rău, dar n’am ce face. Recurs contra Presei și d’aș avea, n’aș face, darmită când nici nu am ... Oamenii însărcinați cu <cronica teatrală> sunt, în genere, prea tineri - (aceasta nu i-ar împiedica să aibă dreptate față de cei în vârstă) - și nu am naivitatea să amestec iluziile și deziluziile mele cu iluziile lor trandafirii.

Dar, D-le Director, ceea-ce s’a petrecut cu piesa <Hagi-Tudose>, m’a încredințat că cel mai mare cusur al ei este pripa cu care s’a reprezentat.

D. Nottara este un artist distins și de mare experiență. Dar temperamentul și obișnuința d-sale, de treizeci de ani, l’au silit să interpreteze pur-tragic ceea ce nu era decât serio-tragic. Ca să fi reacționat împotriva temperamentului și a obișnuinței d-sale i-ar fi trebuit mai multe repetiții, pe care le-ar fi avut dacă Direcția ar fi fost ceva mai îndurătoare și pentru artist și pentru autor.

D-le Director, eu am bănuir de la început că D.V. vă preparați consecințele. Pe vremuri mi-ați criticat chipul meu de a înțelege teatrul. Și nu v’am răspuns. Acum, ce trebuia să faceți? Ce-ați făcut. Adică să nu faceți nimic și să stați nepăsător când vechiul D.V. prieten vi se plângea de neîndestulătoarele repetiții. Atât, și lucrurile veniau dela sine, ori-cum ar fi bietul “Hagi-Tudose” al meu.

Ați hotărât și s'a executat. Și-am fost executat. Acum, de - ce ciudat om sunt și eu! - n'aș mai vrea să vă servesc de experiență în demonstrațiunile D. Voastre estetice. De aceea permiteți-mi să retrag tot ceea-ce am scris, din repertoriul "Teatrului Național", păstrând D-lui Gusti și D-lor artiști, cari mi-au dat concursul lor, o bună amintire și o vie recunoștință.

Un autor mai puțin pe prima noastră scenă - o demonstrație mai mult pentru cei care cred - sau se prefac că cred - că teatrul românesc nu ar fi cu puțință și cu piese românești.

Eu nu simt nevoie de încurajare. Ca să faci teatru original nu e nevoie nici chiar de "Teatru Național". O operă literară o faci fiind-că o faci, fiind-că trebuie s'o faci, fiind-că concepția și execuția ei urmează legile fatale ale nașterii. Plăcerea și necesitatea necalculată - aș putea zice necesitatea inconștientă - sunt singurele condițiuni d'a crea. O piesă de teatru - când nu e numai meșteșug - nimeni nu ți-o joacă mai bine ca tine însuși. Bine ar fi s'o vezi și reprezentată - și mai ales practic - dar așa cum o vezi tu că s'ar putea reprezenta, îți dă cea mai desăvârșită satisfacțiune. (Nu cred că ar fi cine-va din teatru care să m'acuze că prin teatru am urmărit un scop practic).

Și de ce înșirai aceste câte-va linii din urmă? Pentru a vă încredința, D-le Director, că hotărârea de mai sus am luat-o fără pic de supărare pe D-Voastră și că urmez înainte cu teatrul meu, și că voi urma câtă vreme voi avea, din mila Domnului, puțință să lucrez. Chiar acum am lângă mine blocul pe care am început "A doua conștiință". Și ce minunat joacă persoanele din ea, și ce dureros ! Vezi-că tablourile nu sunt de carton și sforile nu se trag ca la "Teatrului Național".

Primiți, scumpe D-le Director, o strângere de mână prietenească

BARBU DELAVRANCEA

17 Decembrie 1912"⁵

Ca orator Delavrancea e desigur e cel mai cald și cel mai mișcător dintre oratorii noștri. Vorbirea lui răscolea sentimente și te doboră sub năvale de imagini. Nu era un orator savant, deși păstra toate regulile cuvântărilor bune. Era neîntrecut mai cu seamă când ataca sau când apăra, pentru care punea aceeași pasiune.

Delavrancea era artist din fire și desigur că dacă s'ar fi apucat de pictură ar fi fost un mare pictor.

De altfel și în literatura și în cuvântările sale, ceeace te impresionează este coloritul frazei.

Aveam o schiță a lui Mirea cu care mă lăudam grozav. Ii spuneam lui Delavrancea, care nu prea îl aprecia pe Mirea:

⁵ Despre retragerea tuturor pieselor sale de pe scena Teatrului Național a se vedea Al. Săndulescu, *Delavrancea*, București, 1964, p. 230. Această scrisoare a lui Delavrancea către Al. Davila a fost publicată, prima dată, în ziarul «Epoca» din 19 decembrie 1912, p. 1 cu titlul: «Hagi-Tudose» la Teatrul Național. O scrisoare a lui Delavrancea. D. Delavrancea retrage piesele din repertoriul Teatrului Național. D. Delavrancea a adresat dlui Al. Davila, directorul general al teatrelor, următoarea scrisoare

Coane Barbule, să vezi schița mea și atunci ai să-ți schimbi părerea despre Mirea.

Tot repetându-i aceasta, Delavrancea mi-a spus într-o zi:

- Ei, hai s'o văd și eu!

Schița reprezenta un infanterist în poziție de atac.

Delavrancea s'a uitat la ea, a scos un creion și repezindu-se în tablou mi-a spus:

- Așa se ține arma?

Și cu o tresătură de condei a îndreptat poziția armei.

Om foarte agreabil, plăcut, Delavrancea avea un suflet bun și milos, deși toate fotografiile îl arată cam sălbatec.

Când era primar al Capitalei, una din preocupările lui de căpetenie era să împartă el însuși fondul milelor.

Îi plăceau foarte mult animalele, ceea ce era o caracteristică a omului bun, îi plăcea marea, îi plăcea discuția aleasă și știa să guste un pahar bun de vin.

Când Caragiale ținea berărie la „Gambrinus”, Delavrancea era unul din cei mai statornici clienți ai lui, și când Caragiale ridica tonul, Delavrancea îl lua repede ca să nu i-o iea el înainte. Dar era o adevărată desfătare intelectuală să fii față la discuțiile lor. Mă întrebi de ce a murit?

A murit de inimă rea. Fire entuziastă și sentimentală, a suferit mult, la Iași. Intre altele l'a lovit, peste măsură, fapta colonelului Sturdza. L'am văzut într'o zi aproape doborât.

- Dar, de ce atâta inimă rea? îi zisei.

- De ce? Cum de ce? Colonel, comandant de divizie ... și trece la inamic. Cum se poate? Nu se poate. De necrezut. E o mare rușine !...

Iar după încheierea păcei de la Buftea, s'au găsit destui netrebnci cari să'l apostrofeze pe stradă, cu vorbele:

- Ai vrut România Mare, ai? Pofitim România Mare. Satură-te de România Mare.

Și după fiecare „România Mare” curgeau insulte și cuvinte de ocară.

Iată de ce a murit Delavrancea.

13). Este de remarcat că ultimul articol al lui Timoleon Pisani, la care lucra în preziua morții (8 iulie 1943), se referea la busturile de scriitori inaugurate în rotonda Parcului Cișmigiu din București. T. Pisani se bucura de prezența lui Titu Maiorescu, dar “în alaiul celor 12 sărbătoriți” Barbu Delavrancea lipsea. De aceea, nota ziaristul, “uitarea caut s-o îndrept vorbind de el aici, în colțul acesta. Ochii cetitorilor se vor opri azi, o clipă, pe rândurile mele și numele lui Barbu Delavrancea va fi pe multe buze. E și aceasta o cinstire ...” Articolul însă nu a mai apărut, rămânând doar în manuscris ...⁶ Bănuim că urma să apară în Universul.

*

⁶ N. Trohani, *art.cit.*, “M.N. ”, XIV, 2002, p. 236.

Bunele relații dintre Timoleon Pisani și familia Delavrancea au continuat, după cum a reieșit și din cele menționate mai sus. Iată, în continuare, câteva din misivele - de interes pur documentar, dar nu numai ... - trimise de către Cella Delavrancea ziaristului:

14). Scrisoare a Cellei Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani, 3 octombrie 1929 :

Gara Băbeni - Vâlcea

Joi 3 8bre 1929

Dom Pizanni dragă. Ce se întâmplă? Citim în Universul de azi că Buzdugan este bolnav. Din vorbele optmiste a le gazetei avem impresia c'ar fi foarte bolnav. Adevărat ? Te rog mult, trimete(-)ne un cuvânt imediat. Suntem, după cum vezi, la țară, departe de știri, și indiferența naturei face să pară și mai absurdă fluctuațiile soartei țării noastre.

Așteptăm cu nerăbdare să te citim și-ți trimitem gândurile noastre legate cu prietenie.

Cella

P.S. Regina a fost ff. mulțumită de articolul dumatiale. Ii părea rău că nu l'ai publicat și în Universul.

15). Scrisoare a Cellei Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani, 23 octombrie 1929. Plic și coală de hârtie cu cașetul Castelului de la Balcic. Stampila Poștei 23 octombrie Balcic și 24 octombrie București:

Domnului T. Pizanni

Ziarul „Argus”

Strada Sărindar

București

Miercuri 23 8bre

Dragă Dom Pizanni,

Te rog trimite numai decât M. S. Regina, aici la Balcic, articolul despre Martha Bibescu apărut în Universul de Duminica trecută. La 29 oct este ziua de naștere a M.S. Cred că dacă te gândești că este frumoasă, voinică, fără frică, și leală – mai mult ca oricine în țara asta – sufletul dumatiale de grec antic are să tresară și să se exprime în fraze armonioase ...

Cella

16). Scrisoare a Cellei Delavrancea către ziaristul Timoleon Pisani prin care-i cere publicarea unui articol referitor la aniversarea Reginei Maria. Nedatat :

Aniversările poartă cu ele severa autoritate a cifrelor. (Ne este impus)⁷ Suntem siliți odată pe an să facem un bilanț sufletesc. Dar cu toată cugetarea el ne

⁷ Ce este trecut în paranteze figurează, în manuscris, ca fiind șters și înlocuit cu ceea ce nu este șters.

ese (în)totdeauna greșit (pentru) fiindcă nu (posedăm) avem dinainte proporția vieții noastre față de timp. Cu cât e mai lung șirul de ani (trecuți) cu atât mai mare e câștigul în trecut (dar) cu atât mai inestimată e pierderea în viitor. Ce ne îmbogățește în amintiri, ne sărăcește în (realizările) înfăptuirile ce vor să fie, iar Adevărul – forța nesupusă interpretărilor omenești – mai presus de sinceritatea noastră, luminează tot ce am fost, proiectând asupra tot ce vom fi, un accent care pentru unii devine osândă. În ritmul ce ne duce până la hotarele drumului nostru pământesc le este dat unora să înscrie fapte constructive. Aceștia sunt rari. Printre ei (este) e Majestatea Sa Regina. Ea se poate uita în trecut, fără (frică) teamă.

Tânăra, a adus în țara noastră alianța Occidentului întruchipată în forma lui cea mai convingătoare.

(Ca) Regină, a zidit la ceasuri grele, în inima fiecăruia o stavilă pesimismului care năpădea ca o furtună, iar după zbuțumările din care s'a plămădit formă nouă a țării noastre, își înseamnă popose de bunătate în anii care-i deapănă viața, de a noastră legată, fir de fir.

Cu un surâs, care nu obosește (niciodată pentru) fiindcă e expresia unei inimi îngăduitoare, ascultă plângerile și le aduce mângâiere. Copii palizi sunt trimeși de Ea să se rumenească, vara la nisipul cald al Mărei Negre. Studenți anemiate de viața de oraș, găsesc adăpost în casa albă, prinsă 'n pietrele castelului din Bran, parcă vrea Regina să privească la mulțumirea tinerelor fete, câmp de bucurii întins la poalele (ferestrelor) zidurilor feudale. La Balcic, unde (a devenit) acum Ea e providența populațiunii și-a închis grădinile, care-și întind cadența parfumată de-alungul mării, cu o clădire ridicată întovărășie cu Domnița cea mai (tânăra) mică – Ileana – dăruită de Ele două, lucrătoarelor trudite, care vin să se odihnească în (odihna) vacanța verii, la marginea grădinilor cu trandafiri.

Un simț estetic, exprimat (odinioară) în arta decorativă și în literatură, îi dictează și gesturile de generozitate.

(Indiscutabil) E darnică (pentru) fiindcă dijma (este) e cea mai bună justificare a belșugului.

În preajma vârstei noi spre care pășește Majestatea Sa, cu un an mai mult de respectuoasă dragoste din partea noastră, poate să-și facă, fără sfială, socoteala sufletească. Ea rezumă un caracter compus din elementele nobile din care se fac (lucrurile) operile nemuritoare.

Iar dacă pământul nostru a știut să- adâncească rădăcinile (încât să-i fie) și să facă din necazurile noastre (să fie și ale) necazurile Ei, să nu uităm că (încrederea noastră este cheia) o putem și noi răsplăti cu încredere și devotament și să-i urăm toamnă lungă, cu soare cald.

L.D.

Dom Pizani dragă, îți trimit acest articol scris de mine pe care doresc să-l publice Universul, dacă e posibil marți - dacă nu, miercuri. Citește-l, corectează ce

crezi că nu este bine exprimat și gândește-i un titlu și niște inițiale la sfârșit. E mai bine să nu fie iscălit, nu e așa? Din partea mea toate par părtinitoare.

La revedere. Mulțumesc,

Cella

17). Scrisoare adresată de Cella Delavrancea ziaristului Timoleon Pisani. Invitație la masă. Nedată:

Pe plic: *Domnului Pizanni*

Strada Sărindar

Sub ziarul „Argus”

Scrisoarea -

Duminecă

Dragă Dom Pizanni. M'am întors aseară de la Iași dar Filip vine de la țară mâine seară numai. Te rog - ca să aibă și el plăcerea să te vadă – să vii la dejun Marți în loc de Luni.

Sper că vei fi liber și te așteptăm la ora 1. Cu veche prietenie

Cella

205 Strada Romană

18). Scrisoare adresată de către Cella Delevrancea ziaristului Timoleon Pisani în legătură cu un concert al pianistei Youra Guller. Nedată:

Jeudi matin

Dom' Pizani dragă,

Pot să mă adresez dumitale pentru publicarea acestor articole, în Argus, și altele?

E vorba de o bună prietenă a mea care dă un concert aici la 15 Noembrie la Ateneu. Ar trebui în cadrul articolelor anunțat venirea în București al Yourei Guller – sper că toate aste publicațiuni să nu fie prea costisitoare. Din nenorocire sunt aproape fără nici un ban, și de aceea intru și în detalii materiale.

Când vii la dejun la mama? Vrei mâine?

Răspunde-mi te rog.

A dumitale bătrână prietenă

Cella

*

În încheiere dorim a prezenta și două articole publicate de către T. Pisani referitoare la Margareta (Bebs) Delavrancea și la relațiile (antagonice) dintre T. Pisani și criticul literar Eugen Lovinescu.

19). Articol scris de ziaristul Timoleon Pisani despre Margareta Delavrancea, 22 aprilie 1937:

MARGARETA DELAVRANCEA

Hotărâsem câțiva studenți să scoatem o revistă universitară sub conducerea lui Hașdeu.

În căutare de colaboratori, eu mi-am luat sarcina să vorbesc, între alții și cu Delavrancea, care ținuse, sau mai țină încă, nu-mi aduc aminte, prelegeri la facultatea de litere despre poezia populară.

M'am dus acasă la el: strada Polonă nr. 100 – e un număr care nu se uită. M'a primit în curte, într'un chișc. Pe o masă, câteva cărți. În jurul mesei câteva fetițe, - patru. Una mai mică și mai drăgălașe decât alta și atât de mici că nu-ți dedeai de odată seama dacă sunt fetițe sau păpuși. Toate cu ochii vii, cu părul încârlionțat-vâlvoi.

Au trecut ani. Dacă nu mi s'a împlinit visul cu revista universitară, am fost fericit să fiu la „Epoca” în vremea când Barbu Delavrancea dedea cu scrisul său strălucire ziarului.

Delavrancea prinsese dragoste de mine. Atâta dragoste că ani de-arândul n'a fost zi fără ca marele meu prieten să nu vie să mă vadă, n'a fost seară să nu mă ia la masă, acasă la el. Mă simțeam mulțumit în căminul lui ales și primitor, unde doamna Maria Delavrancea, pe atunci directoarea școlii Centrale, mă întâmpina cu aceeaș voe bună și aceeaș prietenie.

„Fetițele” crescuseră. Erau fete mari și în fiecare sărise dela părintele lor o scânteie de artă. Cellica era pianistă cu faimă. Niculina făcea tablouri cu care se mândrea Delavrancea, cel atât de cunoscător în ale picturii. Riri învăța arhitectura.

- Dar Bebe, Bebe ce e? – întrebai într'o zi pe Delavrancea.

- Uită-te la ea. Așa cum o vezi e o strașnică pedagogă.

Margareta-Delavrancea, Bebe, învățase literile. A fost, după război, profesoară de limba franceză. O interesau însă, toate problemele de limba română. Cu vre-o două săptămâni înainte de a ne părăsi pentru totdeauna, am văzut-o și am stat mult de vorbă. Îmi spunea că o frământă mai ales conjugarea unor verbe pe care unii le rostesc și le scriu greșit.

Fire de artist, de o blândețe și bunătate fără seamăn, cu mintea veșnic iscoditoare, urmărind parcă în toate frumosul, nu pricepeam ce căuta ea, cu aceste ale ei însușiri, la cenaclul d-lui E. Lovinescu.

Am întrebat-o de multe ori. Am întrebat-o și în cea din urmă oară, când am văzut-o:

- Cum se poate ca o fată inteligentă, fata lui Delavrancea, crescută într'un mediu de aleasă simțire, să meargă la cenaclul din strada Câmpineanu?

A răs. Și a răs cu poftă. Dar nici de data asta nu mi-a răspuns. A început să vorbească iar despre verbe. Corect e: *ei suferă*, nu *ei sufăr*.

Mi-a făgăduit că-mi va scrie despre asta.

Nu s'a ținut de cuvânt. N'a avut timp.

20). Articol scris de către ziaristul Timoleon Pisani, joi 29 aprilie 1937:

Un răspuns

În cele câteva rânduri ce am scris, în acest ziar, despre Margareta Delavrancea, vorbind, în treacăt, și de cenaclul din strada Câmpineanu, m'am ferit de orice cuvânt, care ar fi putut da naștere unei polemice.

Din pricina asta n'am dat nici întrebarea în întregul ei, așa cum am făcut-o Margaretei, nici răspunsul ce am primit îndată de la altcineva, care era de față.

Cu d. E. Lovinescu, însă, nici o prevedere nu e cu putință. „Marele” critic publică o scrisoare și spune că dacă Margareta nu a răspuns la întrebarea mea : ce căuta în cenaclul din strada Câmpineanu, ci a răs și a răs cu poftă, asta „constituie un răspuns și încă unul foarte categoric. Cu d. Pisani, Bebs prefera să discute dacă e corect *el suferă* sau *el sufer* și nu chestiuni de literatură”.

Dacă la atâta s'ar fi mărginit d. Lovinescu în scrisoarea sa, nici nu m'aș fi ostenit să-i răspund. Ce știu și la ce mă pricep eu, ce știe și la ce se pricepe d. Lovinescu, nu e o taină. Se vede din ce scriem și cum scriem fiecare, nu din ce spunem noi că suntem, nu din reclama cu toba mare pe care ne-o facem singuri, ori dacă, lipsiți de măsură, ne publicăm poza alături de aceea a lui Maiorescu.

Văd, însă, cu uimire, că „marele” literat pomenește și de o convorbire particulară, pe care am avut-o, la cimitir, cu un scriitor, la înmormântarea Margaretei.

Tălmăcitorul lui Homer în limba noastră „ciobănească” a venit - cât e de întins cimitirul n'a găsit alt loc - și s'a așezat în fața mea. A tras cu urechea la ce vorbeam cu scriitorul, a prins ceva, dar n'a prins bine convorbirea noastră, și amestecând în discuție, fără nici un rost, două femei, ticluște un dialog pe care-l comentează astfel: „Scriitorul a răs așa cum trebuie să fi răs și admirabila Bebs, când o întreba ce caută la cenaclul meu”.

Mă ridic, cu toată puterea împotriva acestei neobișnuite fapte a „marelui” romancier. N'am vorbit și nu vorbesc ca eroii din romanele sale. N'am spus eu ce mi aruncă în spinare d. Lovinescu. Nici scriitorul n'ar fi avut de ce să râdă, „așa cum trebuie să fi răs admirabila Bebs”: nu erau potrivite nici locul, nici împrejurările.

La nevoie - dacă d. Lovinescu stăruie și nu-i ajunge desmințirea mea - voi fi silit să spun cine e scriitorul și să cer mărturia lui.

**LES RELATIONS ENTRE BARBU DELAVRANCEA, CELLA
DELAVRANCEA, LES AUTRES FILLES DELAVRANCEA ET LE
JOURNALISTE TIMOLEON PISANI**

- Résumé -

Parmi les membres de marque du Parti Conservateur, au commencement du XXème siècle, se trouvait Barbu Delavrancea. Et parmi ceux qui travaillaient pour le développement du quotidien de ce parti, *L'Epoque*, se trouvait Timoleon Pisani. Entre ces deux personnages de premier rang de la vie culturelle, le premier né en 1858 et le second en 1868, s'était établi une relation d'amitié et de fructueuse collaboration, qui s'est maintenu aux cours du temps, mais aussi après la disparition du premier, le 30 avril/ 11 mai 1918.

Pour cela, l'auteur présente des fragments de la correspondance d'entre ces deux personnes, ainsi que d'une des filles du premier, Cella Delavrancea, avec le second.

Les lettres de Barbu Delavrancea envers Timoleon Pisani, en nombre de sept (1-7), datent des années 1902-1917, les deux dernières des années troubles du temps de la première guerre mondiale.

Deux (7-8) des lettres de Cella Delavrancea, de 1938, annonce la mort de la sa mère et l'accomplissement de 20 ans depuis le décès de sont père.

D'autres lettres, de 1929 (14-15) ou sans date (16-18), sont intéressantes pour les étroites liaisons entre la famille Delavrancea et T. Pisani. On trouve des informations concernant la Reine Marie et la pianiste Youra Guller.

Cette correspondance, inédite jusqu'à présent, est accompagnée d'une republication d'une partie des articles – aujourd'hui en grande partie oublié (10-13, 19-20) - publiés dans les journaux du temps.

De même sont présentés aussi deux articles publiés par T. Pisani concernant Margueritte (Bebs) Delavrancea et les relations antagonistes entre T. Pisani et le critique littéraire Eugène Lovinesco.